

Dat het ontwikkelen van een exemplaar een ware zoektocht is en blijft, bewijst Jan de Olde met het onderstaande artikel. Een spannend thema, voorstellingen over de uitvoering, het gebruik van een eigengemaakt demonstratieorgel – het leidde niet tot een klinkend exemplaar. Jan daagt u uit mee te denken over een nieuw begin. Hij geeft vast een voorzet.

Geboeid door het pijporgel

Houten pijpjes en metalen fluitjes

Hij zit op z'n knieën bij het donkerbruine kleed. Volledig geconcentreerd op al het moois dat er te zien is. Houten fluitjes en metalen pijpjes liggen daar. Grote en kleine, dwars door elkaar. Hij pakt een pijpje, bekijkt het eens goed en zet het dan aan zijn lippen. Even wacht hij, dan laat hij zijn adem met een stoot door het pijpje gaan. Het pijpje komt tot leven! Een mooie, heldere klank klinkt door het vertrek. Als hij stopt met blazen, stopt ook het geluid. Hij neemt een ander pijpje en blaast daarop. Eerst heel zachtjes, zodat je bijna niets hoort, dan steeds harder, totdat het een hoog, gillend geluid maakt. Hij glimlacht en legt het naast het eerste pijpje. Deze twee pijpjes horen bij elkaar, omdat ze bijna hetzelfde klinken. Zouden er nog meer zijn die ongeveer hetzelfde geluid maken? Al experimenterend maakt hij groepjes van pijpen die bij elkaar horen. Nu de pijpen gesorteerd zijn, kan hij des te beter zien hoeveel er op het kleed liggen. Wat zou het een herrie zijn als ze allemaal tegelijk geluid

slangetjes samengevoegd tot één grote slang. Met een klein blaasbalgje kan hij lucht in de grote slang blazen. Met zijn vingers kan hij bepalen door welk slangetje er lucht moet gaan, want in elk slangetje zit een soort klepje waarmee hij de slang kan afsluiten of juist ontsluiten. Het vinden van tonen die mooi samenklanken is nu heel wat gemakkelijker dan in het begin.

Thema met waarschijnlijk grote aantrekkingskracht

Het verhaaltje dat u zojuist gelezen hebt, berust niet op waarheid. Het is gemaakt om u te laten zien hoe geboeid iemand kan zijn bij het maken van een instrument dat meerdere tonen tegelijk kan laten klinken. Wie wel eens met pijpen geëxperimenteerd heeft, herkent misschien iets van die fascinatie. Ik hoop dat mensen die niets met muziek hebben na het lezen van het artikel zullen begrijpen waarom zoveel mensen geboeid zijn (geweest) door meerstemmige instrumenten. Vooral hoop ik dat het duidelijk wordt

‘Hoe kan ik een instrument maken waarmee ik zoveel mogelijk tonen tegelijk kan laten klinken?’

zouden maken! Zijn handen tasten bijna automatisch naar twee pijpjes. Hij brengt ze aan zijn mond en blaast erop. Twee tonen klinken er. Hij pakt nóg een pijpje en nóg één. Nu klinken er vier tonen. Zijn lippen zijn net groot genoeg om de vier pijpjes te omspannen. Meer pijpjes kunnen er niet bij. (...) Vol trots staat hij bij het instrumentje dat hij zelf gebouwd heeft. Er staan acht pijpjes naast elkaar. Aan al die pijpjes zit een slangetje. Hij heeft de

dat dit thema grote aantrekkingskracht op kinderen kan hebben.

Eigenlijk had ik dat willen bewijzen met waar gebeurd verhaal waarin kinderen bezig zijn met een exemplaar over het pijporgel. Helaas kan dat niet, omdat er nog geen exemplaar over het pijporgel bestaat. Mijn afstudeeropdracht had tot de ontwikkeling van een exemplaar moeten leiden, maar is ergens halverwege vastgelopen. Het is fout gegaan toen ik ben afgestapt van mijn voornemen om het exemplaar te beginnen met twee vragen: 1) Hoe kan ik muziek maken waarin ik meerdere tonen tegelijkertijd laat klinken? En 2) Hoe kan ik een instrument maken waarmee ik zoveel mogelijk tonen tegelijk kan laten klinken? Deze vragen zijn zo belangrijk dat ze het hart moeten vormen van een exemplaar over het pijporgel. Hieronder zult u ze dan ook telkens tegenkomen.

Basaal vraagstuk

Hoe kan ik muziek maken waarin ik meerdere tonen tegelijkertijd laat klinken? Het kan bijna niet anders of u hebt zich in uw leven ooit, bewust of onbewust, beziggehouden met deze vraag. Welk

kind heeft er nooit geprobeerd om twee blokfluiten tegelijk te bespelen? Misschien bent u wel een stapje verder gegaan en hebt u ook nagedacht over een *instrument* dat meerdere tonen tegelijk kan laten klinken.

Het nadenken over zo'n instrument was (en is) in ieder geval een serieuze uitdaging voor veel instrumentenbouwers. De vierstemmige doedelzak is één van de instrumenten die vanuit deze uitdaging zijn ontstaan. Misschien kun je zelfs zeggen dat het maken van zo'n meerstemmig instrument tot één van de meest basale vraagstukken uit de wereld van de muziek behoort. In ieder geval is het onderwerp, de ontwikkeling van een meerstemmig instrument, belangrijk genoeg om er een exemplaar over te maken. Het instrument dat je het best kunt kiezen om dit onderwerp te belichten, is volgens mij het pijporgel. Niet alleen omdat dit instrument alle andere instrumenten overtreft in het aantal klanken dat het kan laten horen (tegenwoordig heeft een redelijk groot pijporgel al gauw zo'n 2000 pijpen), maar ook omdat het orgel een extra dimensie heeft: het is gedurende vele eeuwen als enige instrument in de eredienst gebruikt.

Het eerste begin

Toen ik begon met het ontwikkelen van het exemplaar over het pijporgel, besepte ik vrij snel dat de vraag 'Hoe kan ik een instrument maken waarmee ik zoveel mogelijk tonen tegelijkertijd kan laten klinken?' de belangrijkste vraag uit het exemplaar moest worden. Vanuit die vraag is het orgel immers uitgevonden! Het leek me logisch dat deze vraag het beste tot haar recht zou komen wanneer ik met de kinderen het moment uit de geschiedenis zouden laten herleven waarop het orgel werd ontdekt. Samen met de uitvinder van het orgel nadenken over de vraag hoe je meerdere fluiten tegelijk kunt laten klinken, en dan een soort orgeltje uitvinden, net zoals in het verhaal. Dat zou een goed en boeiend exemplaar opleveren, meende ik ...

en pas aan het einde aandacht moest schenken aan het orgel in de huidige vorm. Kan het ook andersom?, vroeg ik me af. Starten bij het orgel in zijn complexiteit en van daaruit teruggaan tot de basisprincipes van het orgel?

Ik meende dat de relatie tussen orgel en gemeentezang een goed startpunt voor een exemplaar zou zijn. Het orgel is in veel Nederlandse kerken heringevoerd om de slecht functionerende gemeentezang te verbeteren. Om een orgel zo te maken dat het de gemeentezang op een effectieve manier kan ondersteunen, moet er goed nagedacht worden over de mogelijkheden die een orgel heeft. Kennis van de basisprincipes van een orgel is dan onmisbaar. Ik meende dat ik deze lijn (van gemeentezang naar de werking van een orgel) misschien zou kunnen gebruiken in mijn exemplaar. Een kerk in de buurt van mijn stageschool bood aanknopingspunten om deze lijn te verwezenlijken. In deze kerk bevindt zich een 18^e eeuws orgel dat toentertijd werd gemaakt naar aanleiding van klachten over de slecht functionerende gemeentezang. Ik wilde de kinderen meenemen naar de prangende situatie van vóór de bouw van het orgel, en hen laten nadenken over een middel waardoor de gemeentezang verbeterd kon worden. Dat middel zou natuurlijk het orgel zijn. Vervolgens wilde ik hun vragen aan welke voorwaarden het te bouwen orgel moest voldoen. Van daaruit wilde ik met hen praten over de werking van een orgel. Hiervoor had ik een demonstratieorgeltje gemaakt, waarmee ik een aantal principes van een orgel dacht zichtbaar te kunnen maken.

De twijfels die ik al had voordat ik begon, bleken bij de uitvoering van het exemplaar bewaarheid te worden. Op de vraag hoe we de gemeentezang kunnen verbeteren, kwamen allerlei antwoorden: de oprichting van zangscholen of het begeleiden met instrumenten zoals trompetten. Maar de begeleiding door middel van een orgel werd nauwelijks genoemd.

‘Ik nodig u uit met me mee te denken over een exemplaar rondom het pijporgel.’

Ik begon mijn zoektocht naar het eerste begin van het pijporgel, maar slaagde er niet in om (in de beperkte tijd die ik had voor het verzamelen van informatie) iets bruikbaar te vinden. Tijdsdruk dwong me tot het maken van keuzes. Ik kon verdergaan met mijn zoektocht, met als risico dat ik niets zou vinden. Ik kon ook op zoek gaan naar een andere invalshoek, om van daaruit het orgel te verkennen. Ik koos voor het laatste.

Vastgelopen

Tot nu toe was ik ervan uitgegaan dat het exemplaar moest starten bij het eerste begin van het orgel

Dat is aan de ene kant vreemd, omdat de kinderen met wie ik werkte elke zondag meemaken dat de gemeentezang door een orgel begeleid wordt. Aan de andere kant is het heel logisch. Hoewel sommige eigenschappen van een orgel bijzonder goed van pas komen bij de begeleiding van de gemeentezang, is het orgel niet onvervangbaar. Begeleiding door middel van andere instrumenten, of zingen zonder begeleiding, is immers ook mogelijk. Het exemplaar is eigenlijk direct bij de beginvraag al vast gelopen, omdat de beginvraag de kinderen niet op het spoor van het pijporgel zette. En wanneer de

Lees verder op pagina 23

Vervolg van het artikel 'Geboeid door het pijporgel' (blz. 18-19)

kinderen wél met het pijporgel waren gekomen, was het exempel (naar ik vrees) ook spoedig vastgelopen. Het kerkorgel in zijn huidige vorm is zo complex en ondoorzichtig dat het erg moeilijk is om vanuit het huidige kerkorgel de basisprincipes van het orgel te begrijpen. Ik denk dat het pijporgel toch echt om de manier van ontsluiting vraagt die ik eerst wilde hanteren: vanuit het kleine (het primitieve) orgeltje naar het grote (kerk)orgel. En niet andersom. Dit met behulp van de vraag Hoe kan ik een instrument bouwen waarmee ik zoveel mogelijk tonen tegelijk kan laten klinken?

Een nieuw begin

Ik nodig u uit met me mee te denken over de manier waarop een exempel over het pijporgel in elkaar kan worden gezet. U kunt in het verhaaltje aan het begin van dit artikel lezen hoe het exempel zou kunnen starten. Het (fictieve) verhaaltje aan het einde van dit artikel zou het slot van het exempel kunnen zijn. De twee eerder genoemde vragen zullen belangrijk zijn in het exempel. Ook in het verzamelen van de materialen is voor mij enige hulp wenselijk. Sommige materialen zijn nogal duur, of moeilijk verkrijgbaar. Andere materialen moeten nog ontworpen of nog gemaakt

worden. Met het materiaal dat ik inmiddels al verzameld heb, is het demonstratieorgeltje gebouwd. Hoewel ik met dit orgeltje best iets kan laten zien (en horen), is de ontwikkeling van ander materiaal toch noodzakelijk. Het orgeltje is erg kwetsbaar en dwingt tot klassikaal werken. Het lijkt me belangrijk dat er materiaal komt waarmee de kinderen in groepjes kunnen experimenteren. Ik denk aan een soort systeem van pvc-buizen of aan stevige houten pijpen die aan elkaar verbonden kunnen worden. Naast een goede vraagstelling is ook goed materiaal nodig om het verhaaltje aan het begin van dit artikel realiteit te laten worden.

Klinkend slot

Gespannen turen de kinderen uit groep 8 in de geopende pedaalkast van het grote orgel in de kerk. Als hun ogen enigszins aan het schemerdonker gewend zijn, zien ze tientallen pijpen netjes in het gelid staan. De tonen van een pedaalsolo van Bach flitsen door de ruime orgelkast. Nu eens hier, dan weer daar. De ogen van de kinderen draaien mee. Wat er precies gebeurt, kunnen ze niet zien. Begrijpen ze het? Ze hebben misschien meer vragen dan antwoorden, ondanks die projectweek over het pijporgel. Maar dat het thema hen fascineert, is wel duidelijk!